

NODYN BRIFFIO

Beth allai cytundebau masnach ar ôl Brexit ei olygu i iechyd y cyhoedd yng Nghymru?

Diben y nodyn briffio hwn:

Yn dilyn ei hymadawiad â'r Undeb Ewropeaidd (UE), mae Llywodraeth y DU yn negodi cytundebau masnach rhyngwladol am y tro cyntaf mewn bron i 50 mlynedd. Bydd y nodyn briffio hwn yn edrych ar beth yw cytundebau masnach a pham mae ganddynt ganlyniadau pwysig i iechyd a llesiant gwlad. Bydd yn crynhoi dadansoddiad cychwynnol o'r cytundebau masnach newydd sy'n cael eu taro gan Lywodraeth y DU i dynnu sylw at rai o'r cyfleoedd a'r risgiau i iechyd y cyhoedd, ac archwilio beth allai hyn ei olygu i Gymru.

Mae'r briffio hwn ar gyfer gweithwyr proffesiynol iechyd y cyhoedd a swyddogion sy'n gweithio ar bolisi iechyd y cyhoedd sydd â diddordeb mewn sut y gall Brexit a chytundebau masnach effeithio ar eu gwaith, ac i swyddogion y DU a Chymru sy'n gweithio ym maes polisi masnach godi ymwybyddiaeth o berthnasedd masnach i iechyd a llesiant pobl Cymru.

Pwyntiau allweddol:

- **Gall masnach effeithio ar iechyd a llesiant mewn sawl ffordd.** Mae'n effeithio ar lawer o benderfyniadau ehangach iechyd y cyhoedd, o'r bwyd rydyn ni'n ei fwyta i'n gwasanaethau gofal iechyd, y farchnad swyddi a'r gallu i fuddsoddi mewn gwasanaethau cyhoeddus. Daw hyn â risgiau a chyfleoedd i iechyd y cyhoedd.
- Nawr bod y DU wedi gadael yr UE mae ganddi ryddid i drafod cytundebau masnach newydd ar ei thelerau ei hun. **Hyd yn hyn nid yw Llywodraeth y DU wedi cymryd camau rhagweithiol i ddefnyddio ei pholisi masnach annibynnol i hyrwyddo gwell canlyniadau iechyd y cyhoedd.**
- Bydd llywodraeth y DU yn negodi cytundebau masnach ar ran Cymru. **Nid oes gan ASau Cymru na'r Senedd y pŵer i newid na gwrthod cytundebau masnach newydd.**
- Mae'r prif ffyrdd y mae cytundebau masnach yn debygol o effeithio ar iechyd a llesiant yng Nghymru yn cynnwys newidiadau i **gyflogaeth, ffermio, bwyd** a'r gallu i gwrdd â'i **huchelgeisiau newid yn yr hinsawdd a chynaliadwyedd.** Mae effeithiau yn debygol o gael eu teimlo'n wahanol gan wahanol unigolion a chymunedau, gan ei gwneud yn bosibl i gytundebau masnach newydd **atgyfnerthu neu wneud iechyd ac anghydraddoldebau presennol yng Nghymru yn waeth.**
- Yn ogystal, **gallai gallu Llywodraeth Cymru yn y dyfodol gyflwyno rheoliadau iechyd y cyhoedd effeithiol gael ei rwystro gan gytundebau masnach newydd a deddfwriaeth gysylltiedig.** Mae hyn yn gysylltiedig ag 1) Deddf Marchnad Fewnol y DU 2020 a 2) y ffaith bod rhai cytundebau masnach (gan gynnwys y CPTPP, y mae'r DU wedi gwneud cais i ymuno ag ef) yn caniatáu i fusnesau **herio llywodraethau yn gyfreithiol os ydyn nhw'n credu bod rheoliadau newydd yn effeithio'n negyddol ar eu buddsoddiad.**

1. Beth yw cytundebau masnach?

Yn sgil yr Ail Ryfel Byd, sefydlwyd nifer o sefydliadau byd-eang gyda'r nod o wneud economïau gwahanol wledydd yn fwy dibynnol ar ei gilydd. Y gobaith oedd y byddai hyn yn gwneud rhyfeloedd yn y dyfodol yn llai tebygol. Gyda masnach ryngwladol, roedd hyn yn cynnwys trafod 'Cytundeb Cyffredinol 1947 ar Dariffau a Masnach', a ymrwymodd wledydd i leihau'r rhwystrau ariannol ac ymarferol i fasnach rhyngddynt. **Arweiniodd hyn at greu Sefydliad Masnach y Byd (WTO) ym 1995¹.**

Blwch 1: Egwyddorion allweddol dull gweithredu Sefydliad Masnach y Byd²

- 1. Lleihau rhwystrau tariff** i fasnachu (mae tariff yn dreth ar nwyddau sy'n dod i mewn neu allan o wlad);
- 2. Lleihau rhwystrau di-dariff** i fasnachu (megis rheoliadau, safonau a chwtotâu);
- 3. Dileu arferion gwahaniaethol** fel bod cynhyrchion o holl aelod-wladwriaethau Sefydliad Masnach y Byd yn cael eu trin yr un fath ac nad oes gwahaniaethu yn eu herbyn o blaid cynhyrchion a wneir gartref.

Mae mwyafrif y gwledydd, gan gynnwys y DU, yn aelodau o'r WTO (mae'r rhai nad ydyn nhw'n aelodau yn cynnwys Algeria, Serbia a Gogledd Corea³). Mae'n sefydlu set sylfaenol o reolau a rheoliadau ar gyfer masnach rhwng ei aelodau. Mae ganddo hefyd broses i setlo anghydfodau rhwng gwledydd os ydyn nhw'n teimlo bod rheolau masnachu wedi'u torri⁴.

Os yw dwy neu ragor o wledydd eisiau rhyddfrydoli masnach rhyngddynt ymhellach (ei gwneud yn rhatach ac yn haws), gallant geisio negodi cytundeb masnach ar wahân (gweler Blwch 2 am ragor o wybodaeth ar y gwahanol fathau o gytundebau masnach). Mae'r WTO yn annog hyn wrth iddo agor marchnadoedd hyd yn oed ymhellach i fasnach ryngwladol.

Ond **mae cytundebau masnach yn gwneud mwy na gwneud masnach yn haws yn unig.** Mae'r gwledydd sy'n eu llofnodi hefyd yn cytuno **i rannu rhai safonau rheoleiddio** ar y nwyddau a'r gwasanaethau a gwmpesir gan y cytundeb, megis bwyd, meddyginiaethau neu gynnyrch eraill, neu amodau gwaith. Gall telerau pob cytundeb masnach newydd hefyd osod cynsail a all gael goblygiadau o ran trafodaethau a chytundebau yn y dyfodol. Maent hefyd yn rhoi mecanweithiau ychwanegol yn y gyfraith i **amddiffyn buddsoddwyr tramor ac eiddo deallusol** ee ymestyn patentau ar feddyginiaethau newydd.

Yn hanfodol, gall cytundebau masnach gynnwys **gweithdrefnau setlo anghydfod** sy'n mynd y tu hwnt i'r anghydfodau rhwng aelod-wladwriaethau a gyfryngir gan fecanwaith Sefydliad Masnach y Byd. Yn hytrach **maent yn caniatáu i fuddsoddwyr tramor (unigolion neu gorfforaethau) lansio her gyfreithiol os credant fod llywodraeth wedi cyflwyno polisi neu fesur newydd sydd wedi cael effaith negyddol ar eu buddsoddiad.** Mae achosion yn cael eu hystyried yn gyfrinachol a phenderfyniadau'n cael eu gwneud gan grŵp dethol o gyfreithwyr. Os cadarnheir yr her, mae'n rhaid i'r llywodraeth newid neu ddiddymu ei pholisi. **Mae'n ddud i lywodraethau amddiffyn yn erbyn yr heriau cyfreithiol hyn, hyd yn oed os ydyn nhw'n ennill⁵.**

Bellach mae 350 o gytundebau masnach mewn grym ledled y byd, gyda chyfranogwyr yn gorgyffwrdd⁶. Gall hyn ei gwneud yn anodd iawn deall eu goblygiadau, a gorfodi'r rheolau sydd ynddynt.

Blwch 2: Diffiniad o gytundeb masnach

Ar gyfer y nodyn briffio hwn, byddwn yn defnyddio'r term 'cytundeb masnach' i gyfeirio at y sbectwm llawn o gytundebau sy'n effeithio ar fasnach a buddsoddiad a all fodoli rhwng dwy wlad neu fwy. Fodd bynnag mae yna lawer o wahanol fathau. Gelwir y cytundebau mwyaf cynhwysfawr yn 'Cytundebau Masnach Rydd' ond mae'n bosibl, er enghraifft, cael cytundebau sy'n ymwneud â nwyddau neu wasanaethau yn unig, neu'n ymwneud â rhai sectorau neu fathau o fuddsoddiad yn unig.

2.

Sut gall masnach effeithio ar iechyd y cyhoedd?

Mae hanes hir i'r cysylltiad rhwng masnach ac iechyd. Hyd yn oed cyn bod dealltwriaeth o 'germau', roedd afiechydon fel colera a'r pla yn gysylltiedig â masnach, ynghyd â mesurau rheoli, er enghraifft cwarantîn⁷. Mae pandemig COVID-19 yn enghraifft fodern o sut y gall afiechydon heintus effeithio ar fasnach. Gwelwyd cwmp cyffredinol ym mewnforion ac allforion y DU yn ystod cyfnodau brig y pandemig yn unol â difrifoldeb y cyfyngiadau a osodwyd ar y DU a'i phartneriaid masnachu⁸. Fodd bynnag, mae gwledydd eraill, fel Tsieina, a chynhyrchion, fel mygydau wyneb, wedi gweld cynnydd mawr mewn masnach ar rai adegau yn ystod y pandemig⁹.

Nid afiechydon heintus yw'r unig fater iechyd sy'n gysylltiedig â masnach. Mae'r ffigur isod, wedi'i addasu o adroddiad Sefydliad Iechyd y Byd, yn crynhoi'r prif ffyrdd y maent yn gysylltiedig¹⁰.

Ar lefel uchel, mae cysylltiad agos rhwng llesiant economaidd gwlad a llesiant ei phoblogaeth - er bod y berthynas yn gymhleth ac yn amrywio. Os yw masnach o fudd i'r economi genedlaethol gall, er enghraifft, alluogi **mwy o fuddsoddiad mewn gwasanaethau cyhoeddus fel iechyd ac addysg**. Gall masnach hefyd **lunio'r farchnad swyddi**. Mae bod mewn gwaith o ansawdd da yn cynnig llawer o fuddion cadarnhaol i iechyd, tra bod diweithdra yn effeithio'n negyddol ar iechyd meddwl a chorfforol unigolion a'u cartrefi, ac ar gymunedau cyfan ar raddfa fwy¹¹. Mae **llywodraethu cenedlaethol** sy'n

effeithio ar y ffordd y mae pethau'n cael eu cynhyrchu neu eu gwerthu, fel **hawliau gweithwyr, rheoliadau amgylcheddol a rheolau hysbysebu**, hefyd yn berthnasol i iechedd. Er enghraifft, mae cyfyngiadau ar hysbysebu bwyd sothach yn un elfen o fynd i'r afael â gordewdra¹², er y gall rheoliadau amgylcheddol i leihau llygredd aer helpu i leihau nifer yr achosion o glefydau anhrosoglwyddadwy fel strôc a chanser yr ysgyfaint^{13,14}.

Mae enghreifftiau o **berylon iechedd** gan fasnach yn cynnwys **dod i gysylltiad â chlefydau heintus**, fel COVID-19 (oherwydd mwy o deithio trawsffiniol ar gyfer gwaith ee teithiau busnes neu gludo nwyddau) neu ffliw adar (oherwydd symud dofednod). Mae hefyd yn cynnwys y gallu i gytundebau masnach wneud cynhyrchion nad ydynt yn iach yn rhatach, ar gael yn haws neu gael eu marchnata'n ehangach, fel bwydydd braster uchel neu siwgr uchel. Gall masnach effeithio hefyd ar **wasanaethau iechedd**, gan gynnwys **cost a mynediad at feddyginiaethau** neu y **mathau o wasanaethau a ddarperir a chan bwy**. Mae rhai gweithwyr iechedd proffesiynol yn poeni am gytundebau masnach yn caniatáu i gwmnïau tramor ddarparu gwasanaethau'r GIG¹⁵.

Mae'r holl ffactorau hyn yn cyfrannu at **fuddsoddiad cartref mewn iechedd**, neu **allu pobl i fabwysiadu ymddygiadau iach**. Os yw masnach yn cynyddu cost nwyddau a gwasanaethau bob dydd, er enghraifft, mae costau byw cyffredinol yn cynyddu; a gall bod â llai o arian i'w wario wneud dewisiadau iachach yn anoddach. Enghraifft dda o sut y gall sawl ffactor ddod at ei gilydd yw'r gallu i fwyta'n iach. Gall masnach effeithio ar ddewisiadau pobl trwy newid pa fwyd sydd ar gael ac ar ba gost; incwm pobl a/neu statws cyflogaeth ac felly faint sydd ganddynt i wario ar fwyd; a'r rheolau ar hysbysebu rhai mathau o fwyd.

Daeth astudiaeth gan Ymddiriedolaeth Nuffield ar effaith Brexit ar iechedd yn y DU i'r casgliad bod effeithiau economaidd a chymdeithasol anuniongyrchol masnach yn effeithio ar iechedd cymaint ag y mae ffactorau uniongyrchol fel mynediad at feddyginiaethau, os nad yn fwy na hynny¹⁶.

Mae **effaith cytundebau masnach ar iechedd a llesiant yn debygol o gael ei deimlo'n wahanol ar draws poblogaeth gwlad**. Er enghraifft, gall masnach greu swyddi mewn rhai sectorau ond arwain at ddiweithdra mewn eraill¹⁷. Bydd newidiadau ym mhris nwyddau yn cael mwy o effaith ar deuluoedd tlotach. A lle mae gan gytundebau masnach oblygiadau ar gyfer meddyginiaethau a gwasanaethau iechedd, y bobl sydd eu hangen fwyaf, fel y rhai â chyflyrau tymor hir, fydd yn cael eu heffeithio fwyaf gan unrhyw newid. **Gallai rhai pobl brofi buddion neu anfanteision cronus i'w hiechedd a'u llesiant, a thrwy hynny waethygu'r anghydraddoldeb iechedd presennol yng Nghymru.**

3.

A ellir gwneud masnach yn 'iachach'?

Er gwaethaf y cysylltiadau niferus rhwng masnach ac iechyd, anaml y manteisir ar gytundebau masnach fel modd o wella neu amddiffyn iechyd y cyhoedd. Mae rhai cytundebau masnach yn dechrau cynnwys ymrwymïadau i gydweithio ar newid yn yr hinsawdd ee trafodaethau cyfredol y DU gyda Seland Newydd¹⁸ a chydag Awstralia¹⁹ (gweler Blwch 6); ond hyd yn hyn nid yw'r rhain yn gyfreithiol rwymol.

Yn 2009, archwiliodd The Lancet fasnach ac iechyd mewn cyfres o bapurau²⁰. Daeth i'r casgliad bod **masnach ac iechyd ar hyn o bryd yn gweithredu mewn 'cylchoedd polisi ar wahân'**, gyda thensiynau sylweddol rhwng amddiffyn a gwella iechyd a'r nod o gynhyrchu cyfoeth a mwy o gysylltiad byd-eang trwy fasnach⁷. **Galwodd am lais cryfach dros iechyd y cyhoedd mewn trafodaethau masnach ac am dystiolaeth well sy'n dangos sut y gall masnach effeithio ar iechyd**²¹.

Gydag ymadawïad y DU â'r UE, mae mwy o arbenigwyr iechyd y cyhoedd wedi troi eu sylw at fasnach ac iechyd. Ymhlith y sefydliadau allweddol mae'r Gyfadran Iechyd Cyhoeddus (FPH) a Rhwydwaith PETRA, cydweithrediad rhwng academyddion a sefydliadau anllywodraethol. Mae maint y llenyddiaeth ar effaith masnach ar iechyd a'r cyfleoedd i fasnach wella iechyd wedi tyfu wedi hynny, ond **ychydig o gynnydd sydd wedi'i wneud o ran cynnwys arbenigwyr iechyd y cyhoedd mewn trafodaethau masnach.**

Ym mis Ebrill 2019, cyhoeddodd y Gyfadran Iechyd Cyhoeddus (FPH) lasbrint 6 phwynt ar gyfer polisi masnach 'iach' (gweler Blwch 3), gan nodi sut y dylai Llywodraeth y DU ddefnyddio dull iechyd y cyhoedd tuag at drafodaethau a chytundebau masnach ar ôl Brexit²².

Blwch 3: Glasbrint FPH ar gyfer polisi masnach 'iach':

1. Dylid datblygu trafodaethau masnach mewn ysbryd o adeiladu consensws, gyda rhagdybiaeth o **dryloywder**, trosolwg **ddemocrataidd lawn**, a nod trosfwaol i gyflawni **budd net i bawb**.
2. Dylai'r gymuned iechyd gael **'sedd wrth y bwrdd'**, ochr yn ochr â'r gymuned fusnes, wrth ddatblygu polisi masnach ac mewn trafodaethau masnach.
3. Dylid mabwysïadu **'Dyletswydd i Reoleiddio'** er mwyn amddiffyn a gwella iechyd y cyhoedd.
4. Dylai **Dull Iechyd ym mhob Polisi** fod yn berthnasol, gyda chytundebau masnach wedi'u cynllunio i hyrwyddo tegwch iechyd a chynaliadwyedd (yn cynnwys cwblhau Asesiad Effaith Integredig Cynhwysfawr i lywio drafftio cytundebau, a gwerthuso cytundebau sydd ar waith fel y gellir eu hadolygu os yw'n datgelu niwed anfwriadol neu annisgwyl).
5. Dylai cytundebau masnach DU ar ôl Brexit ymgorffori ymrwymïadau Llywodraeth y DU i **'peidio â gwneud unrhyw niwed'** i iechyd y cyhoedd, gan gynnwys sicrhau "lefel uchel o ddiogelwch i iechyd pobl".
6. Dylai'r **hawl i iechyd** gael ei ymgorffori'n benodol ym mholisi masnach a safbwyntiau negodi'r DU yn y dyfodol, y dylent gydymffurfio ag ef a chael eu mesur yn ei erbyn.

4. Masnach ar ôl Brexit: ble rydyn ni nawr a beth mae'n ei olygu i iechyd?

4.1 Dull y DU tuag at fasnach

Fel aelod-wladwriaeth, trafodwyd cytundebau masnach ryngwladol y DU gan yr UE - er bod y DU neu ei chynrychiolwyr etholedig yn dal i orfod eu cadarnhau cyn y gallent ddod i rym. Nawr y tu allan i'r UE, **gall y DU fynd ar drywydd ei chytundebau masnach ei hun ac nid yw'n ofynnol bellach i ddilyn dull yr UE.** Mae'r newid hwn yn bwysig i iechyd y cyhoedd am ddau reswm:

1. Mae'r UE yn rhwym i'w gytuniad **i ystyried materion iechyd y cyhoedd yn ei drafodaethau masnach** yn hytrach nag edrych ar effaith bargaen o safbwynt economaidd yn unig.

Nid yw Llywodraeth y DU wedi dewis rhoi'r un gofynion cyfreithiol ar waith drosti ei hun (gweler Blwch 4 ar Ddeddf Masnach 2021). Nododd arbenigwyr ddiffyg cynrychiolaeth o'r Adran Iechyd a Gofal Cymdeithasol tra roedd y berthynas fasnach newydd gyda'r UE yn cael ei thrafod²³.

2. Mae gweithdrefnau'r UE ar gyfer trafodaethau masnach yn **sicrhau craffu democrataidd** a chreu **cyfleoedd ar gyfer rhanddeiliaid (gan gynnwys arbenigwyr iechyd y cyhoedd) i gyflwyno tystiolaeth** i'w hystyried: cynhelir ymgynghoriad cyhoeddus cyn i drafodaethau ddechrau llywio amcanion masnach ac ar ôl iddynt gychwyn, rhaid i'r Senedd gael ei "hysbysu'n llawn", rhaid ystyried eu barn ac mae'n ofynnol iddynt bleidleisio i roi eu caniatâd cyn llofnodir bargaen²⁴.

Mae Llywodraeth y DU wedi cynnal rhai ymgynghoriadau cyhoeddus ond hyd yn hyn mae wedi **gwrthod ymdrechion i gynnwys prosesau ar gyfer craffu seneddol yn y gyfraith** (gweler Blwch 4 ar Ddeddf Masnach 2021). Mae craffu seneddol yn cael ei ystyried gan lawer yn y gymuned iechyd y cyhoedd fel amddiffyniad pwysig yn erbyn effeithiau negyddol posibl masnach^{22,25}.

Mae un dadansoddiad o bolisi masnach y DU ar ôl Brexit wedi nodi:

Er gwaethaf degawdau o dystiolaeth gynyddol ar effeithiau masnach ar iechyd a thegwch a rôl systemau llywodraethu cryf wrth liniaru niwed y gellir ei osgoi o fasnach, mae'r DU i raddau helaeth wedi anwybyddu'r dystiolaeth hon ac **wedi methu â defnyddio'r cyfle i gynnwys ystyriaethau iechyd y cyhoedd a thegwch a chryfhau ymgysylltiad democrataidd mewn polisi masnach**"

– van Schalkwyk M C I et al., Global Health, 2021²⁶

Blwch 4: Deddf Masnach 2021

Cyflwynwyd y Mesur Masnach i'r senedd ym mis Mawrth 2020 a daeth yn gyfraith ar 29 Ebrill 2021. Er bod cwmpas bwriedig y Bil yn gyfyngedig, **roedd llawer yn ei ystyried yn gyfle i'r DU nodi, yn y gyfraith, ei dull tuag at gytundebau masnach yn y dyfodol.**

Er enghraifft, galwodd llythyr agored wedi'i lofnodi gan weithwyr iechyd proffesiynol blaenllaw **ar i'r Bil nodi na fyddai gwasanaethau'r GIG yn rhan o unrhyw drafodaethau yn y dyfodol.** Fe wnaethant nodi pryderon ynghylch costau cyffuriau'n cynyddu'n sylweddol, colli rheolaeth dros ddata iechyd a gofal o ansawdd gwaeth¹⁵. Ond **ni wnaeth Llywodraeth y DU weld yr angen i ychwanegu hyn at y Bil**²⁷. Yn hytrach mae ei hamcanion masnach cyhoeddedig yn nodi "nid yw'r GIG ar werth, ac ni fydd byth ar werth"^{28,29}.

Roedd rhai hefyd yn gweld y Bil fel **y lle i amlinellu'r rôl y byddai Senedd y DU yn ei chwarae** mewn trafodaethau masnach yn y dyfodol ee cyfle i ASau drafod amcanion masnach, derbyn diweddariadau ar gynnydd, neu gael y gair olaf ar y fargen arfaethedig.

Fodd bynnag, er gwaethaf llawer o ddadlau ynghylch newidiadau posibl i'r Bil, **nid yw'r Ddeddf Masnach yn caniatáu Senedd y DU - na rhai'r gwledydd datganoledig - unrhyw rôl ffurfiol mewn trafodaethau masnach; na'r gallu i bleidleisio i gymeradwyo neu wrthod cytundebau masnach**³⁰. Mae hyn yn cyferbynnu â'r prosesau a oedd ar waith ar gyfer craffu seneddol ar gytundebau masnach pan oedd y DU yn aelod o'r UE³¹.

Un rhan o'r Ddeddf Masnach sy'n berthnasol i iechyd y cyhoedd yw creu corff cynghori annibynnol o'r enw'r **Comisiwn Masnach ac Amaeth (TAC)**. Bydd y corff hwn yn adrodd ar effaith pob cytundeb masnach ar y sector amaethyddol, lles anifeiliaid a safonau amgylcheddol wrth gynhyrchu bwyd³². Fodd bynnag, mae Pwyllgor Materion Cymreig Senedd y DU ac eraill, wedi codi pryderon bod cytundebau masnach eisoes yn cael eu negodi er nad yw'r TAC yn gwbl weithredol³³, ac nad yw Llywodraeth y DU wedi ymateb eto i argymhellion y TAC ar gytundeb masnach Awstralia³⁴.

Mae'r TAC wedi nodi egwyddorion yr hoffai i'r DU eu dilyn yn ei pholisi masnach, y mae llawer ohonynt yn ymwneud ag iechyd y cyhoedd³⁵:

- Ceisio **gwella pris a dewis bwyd** i ddefnyddwyr;
- **Blaenoriaethu diwydiannau bwyd-amaeth domestig y DU;**
- Sicrhau fod mewnforion bwyd-amaeth yn cwrdd â **safonau diogelwch bwyd a bioddiogelwch** y DU a rhai rhyngwladol;
- Cynnwys **cadw at "safonau hinsawdd, amgylchedd, lles anifeiliaid a moesegol perthnasol"** wrth edrych ar fynediad di-dariff i farchnadoedd y DU;
- Arwain y byd ar **ddefnyddio masnach i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd a dirywiad amgylcheddol;**
- **Cefnogi gwledydd sy'n datblygu** i elwa o fasnach.

Pan oeddy DU yn aelod o'r UE roedd ganddi berthynas fasnachu agos iawn ag aelod-wladwriaethau. Ar ôl Brexit, bu'n rhaid i'r DU a'r UE drafod perthynas newydd: **Cytundeb Masnach a Chydweithrediad yr UE (TCA)**. Daeth hyn i rym yn llawn ym mis Mai 2021 ar ôl cael ei arwyddo ym mis Rhagfyr 2020. Mae'n wahanol i gytundebau masnach eraill gan ei fod yn anelu at greu gwahaniaeth a phellter rhwng y partïon, yn hytrach na dod â nhw at ei gilydd.

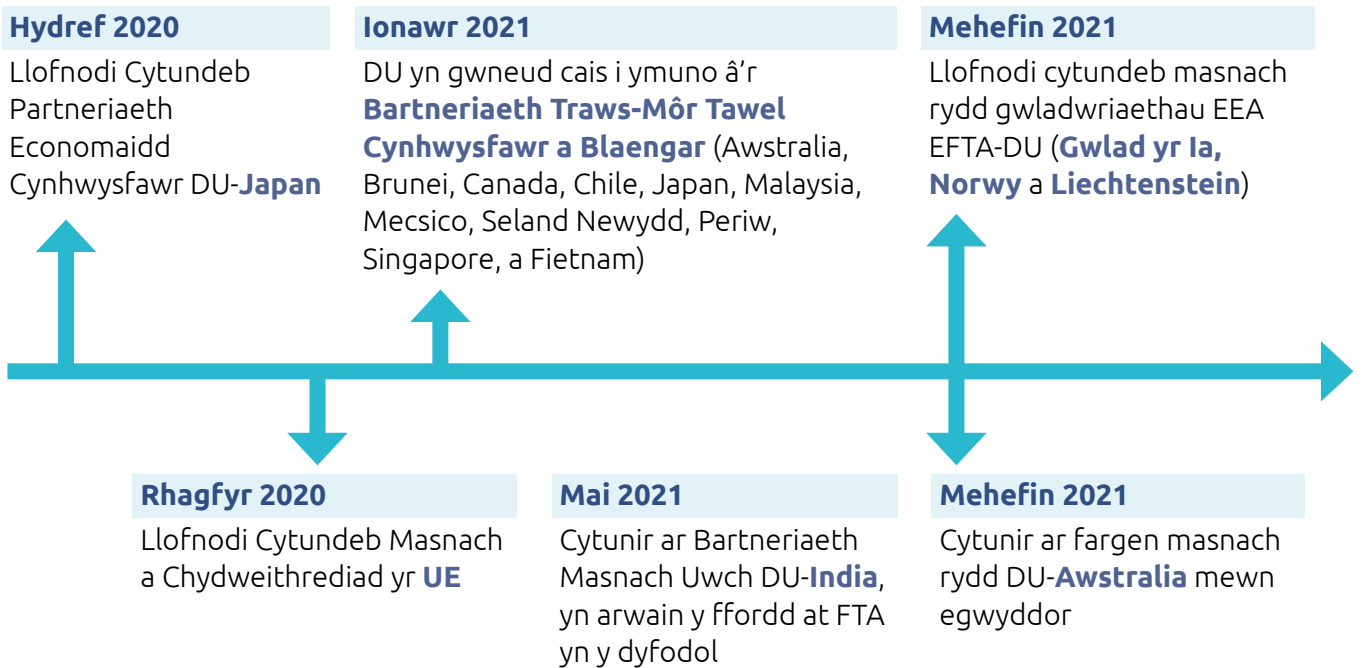
O ganlyniad i'r TCA, mae rhai agweddau ar berthynas y DU â'r UE wedi aros yr un fath ar ôl Brexit. **Gall sefydliadau Prydain ddal i gael mynediad at raglen ariannu ymchwil Horizon yr UE** ac mae'r TCA yn ymrwmo i **gydweithrediad parhaus rhwng y DU a'r UE ar ymchwil i wrthsefyll gwrthficrobaidd**³⁶. Yn fwy eang, mae'r DU a'r UE wedi cytuno i 'sefyllfa o chwarae teg'. Mae hyn yn golygu **peidio â gwanhau amddiffyniadau i weithwyr a'r amgylchedd** mewn ffordd a fyddai'n lleihau costau cynhyrchu ac yn rhoi mantais gystadleuol i'r naill dros y llall. Gallai gwneud hynny arwain at her gyfreithiol ac yn y pen draw chwalu'r cytundeb masnach rhwng y ddau³⁷.

Fodd bynnag, mae'r TCA yn **caniatáu i'r DU y rhyddid i wneud pethau'n wahanol ar ystod o feysydd, gan gynnwys: diogelwch a chyfansoddiad bwyd, alcohol, meddyginiaethau, ac ansawdd aer a dŵr**²³. Felly, ac eithrio mewn perthynas â meddyginiaethau, **mae gan Llywodraeth Cymru hefyd y rhyddid hwn ar faterion o fewn eu meysydd o gyfrifoldeb datganoledig**, megis ieuchyd a thrafnidiaeth. Mae hyn yn creu cyfleoedd yn ogystal â risgiau i ieuchyd y cyhoedd, yn dibynnu ar sut mae Llywodraethau olynol y DU a Chymru yn dewis defnyddio'r rhyddid hwn.

Nid yw'n glir eto beth fydd Llywodraeth bresennol y DU yn ei wneud. Yn eu maniffesto ar gyfer etholiad 2019, fe wnaethant **ymrwmo i "goddi safonau mewn meysydd fel hawliau gweithwyr, lles anifeiliaid, amaethyddiaeth a'r amgylchedd" ond nid ydynt eto wedi pasio unrhyw ddeddfwriaeth i wneud hyn**³⁸. Fe wnaethant addo hefyd "ym mhob un o'n trafodaethau masnach, na fyddwn yn cyfaddawdu ar ein safonau diogelu'r amgylchedd uchel, lles anifeiliaid a bwyd"³⁸. Mae dau gorff annibynnol a benodwyd gan y Llywodraeth wedi argymhell eu bod yn cyflawni hyn **drwy gynnig cytundebau masnach heb dariff a heb gwota yn unig i bartneriaid masnachu os gall eu cynnyrch fodloni safonau cynhyrchu uchel y DU**, gan ystyried yr amgylchedd, newid yn yr hinsawdd a lles anifeiliaid^{35,39}. Ni **ymddengys fod hyn wedi'i gymhwyso i'r cytundeb masnach arfaethedig rhwng y DU ac Awstralia** (gweler Blwch 6).

Mae cytundebau masnach presennol yr UE yn cynnwys 70 o wledydd ac **mae'r DU wedi negodi rhyw fath o fargen 'dreigl' gyda 66 o'r gwledydd hyn** hyd yn hyn, sydd yn y bôn yn caniatáu i fasnach gyda'r gwledydd hyn barhau fel arfer ar ôl Brexit⁴⁰. Ond mae'r **DU bellach yn rhydd i drafod perthnasoedd masnachu â phartneriaid newydd**. Yn fwyaf nodedig, erbyn dechrau Hydref 2021, mae wedi cyhoeddi cytundeb mewn egwyddor ag **Awstralia** (gweler Blwch 6) ac mae'n bwrw ymlaen â thrafodaethau gyda gwledydd eraill, yn cynnwys **India** (gweler Blwch 5). Mae'r DU hefyd wedi gofyn am gael ymuno â'r **Bartneriaeth Traws-Môr Tawel Cynhwysfawr a Blaengar (CPTPP)**⁴¹. Archwilir goblygiadau posibl ymuno â'r CPTPP ar gyfer ieuchyd y cyhoedd yn fanwl yn yr adran nesaf (gweler adran 5).

4.2 Cytundebau masnach

Blwch 5: 'Partneriaeth Fasnach Well Uniongyrchol' DU-India

Cyhoeddodd Llywodraeth y DU 'Bartneriaeth Masnach Uwch' rhwng India a'r DU ym mis Mai 2021. Mae hyn yn rhagflaenydd i gytundeb masnach llawn, y mae disgwyl iddo gael ei drafod yn ystod yr hydref 2021⁵⁰. Nod y cytundeb hwn yw **masnachu dwbl rhwng y gwledydd erbyn 2030, gyda gwerth o £1 biliwn**. Bydd rhan o'r fargen hon yn gweld India yn buddsoddi £533 miliwn i **greu 6,000 o swyddi iechyd a thechnoleg** i gefnogi treialon clinigol ac ymchwil.

Bydd y fargen hefyd yn **gwneud mudo rhwng y gwledydd yn haws i bobl ifanc** trwy ganiatáu i 3000 o raddedigion y flwyddyn weithio yng ngwledydd ei gilydd am hyd at 24 mis heb yr angen am gael cynnig swydd ymlaen llaw cyn cyrraedd⁵¹. Mae Llywodraeth y DU yn gobeithio y bydd hyn **"yn cynyddu cydweithrediad rhwng prifysgolion Prydain ac India ar ymchwil hanfodol mewn meysydd fel iechyd, technolegau sy'n dod i'r amlwg a gwyddoniaeth hinsawdd"**⁵².

Blwch 6: 'Cytundeb mewn Egwyddor' DU-Awstralia

Nid oes gan yr UE gytundeb masnach ag Awstralia, felly **hwn fydd cytundeb masnach 'newydd' cyntaf y DU ers Brexit**. Mae hyn yn ei wneud yn bwysig gan ei fod **yn creu'r templed ar gyfer holl gytundebau masnach y DU yn y dyfodol** - mae Canada eisoes wedi mynegi diddordeb mewn bargaen ar ffurf debyg^{42,43}. Mae Llywodraeth y DU hefyd yn gobeithio y bydd yn **ei gwneud hi'n haws i'r DU ymuno â'r CPTPP**, gan fod Awstralia eisoes yn aelod⁴⁴.

Yr hyn sydd wedi'i gyhoeddi hyd yn hyn yw 'Cytundeb mewn Egwyddor', sy'n amlinellu'r hyn y dylid ei gynnwys yn y fargen, ond mae rhai pethau nad ydynt eto wedi'u trafod na'u cytuno ac nid yw eto wedi'i roi mewn grym nac wedi dod yn gyfraith. Mae Llywodraeth y DU yn disgwyl i'r cytundeb **gynyddu allforion y DU £900 miliwn a rhoi hwb bach i CMC o hyd at 0.02% dros 15 mlynedd**⁴⁵. Mae amcangyfrifon ar gyfer economi Cymru yn awgrymu cynnydd o hyd at 0.005% CMC³³. Mae'r cytundeb masnach hefyd yn llacio cyfyngiadau ar allu Awstraliaid i fyw a gweithio yn y DU, ac i'r gwrthwyneb.

Byddai'r cytundeb yn **cael gwared ar gwtâu a thariffau ar nwyddau penodol yn raddol**, gan ei gwneud yn haws ac yn rhatach iddynt gael eu masnachu rhwng y DU ac Awstralia. Gallai hyn fod yn newyddion da i rai o sectorau'r DU, fel gweithgynhyrchwyr ceir, ond mae wedi achosi pryder sylweddol o fewn diwydiannau amaethyddol y DU.

Unwaith y bydd y cytundeb masnach wedi'i lofnodi, **bydd llawer mwy o gig eidion a defaid yn gallu dod i mewn i'r DU o Awstralia nag yn awr, a bydd yr holl gyfyngiadau sy'n weddill yn cael eu codi cyn pen 15 mlynedd**. Mae ffermwyr Prydain wedi mynegi ofnau na fyddant yn gallu cystadlu â mewforion o Awstralia gan y gall ffermwyr yno gynhyrchu meintiau mwy am gostau is⁴⁶. Maent hefyd wedi dweud os mai'r cytundeb hwn yw'r cyntaf o lawer gyda thelerau tebyg y gallai'r effaith gronnu beri i'w busnesau ffermio fynd i'r wal⁴⁷. Daeth adroddiad gan Bwyllgor Materion Cymreig Senedd y DU i'r casgliad ei bod yn annhebygol y byddai effaith sylweddol ar ffermwyr Cymru yn y tymor byr ond bod mwy o ansicrwydd ynghylch unrhyw effeithiau tymor hir⁴⁸.

Codwyd pryderon hefyd ynghylch **defnydd Awstralia o wrthfotigau a phlaladdwyr sydd wedi'u gwahardd wrth gynhyrchu bwyd yn y DU**. Mae Llywodraeth y DU wedi dweud y bydd disgwyl o hyd i fwyd sy'n cael ei fewnforio i'r DU **gwrdd â'r un safonau diogelwch bwyd a bioddiogelwch ag o'r blaen** ee gwaharddir cig eidion wedi'i drin â hormonau¹⁹.

Ar newid yn yr hinsawdd, **yn ddiweddar, graddiwyd Awstralia fel 'heb fod ar y trywydd iawn' o ran cadw o fewn terfyn 1.5°C Cytundeb Paris ar gynhesu byd-eang**, ac nid yw wedi mabwysiadu targed allyriadau net-sero⁴⁹. Unwaith y bydd cytundeb masnach ag Awstralia wedi'i lofnodi, mae gan unrhyw ddeddfwriaeth y mae Llywodraeth y DU yn ei phasio i helpu i gyflawni ei huchelgeisiau newid yn yr hinsawdd y potensial i gael ei herio gan fuddsoddwyr o Awstralia os ydyn nhw'n credu ei bod hi'n cael effaith negyddol ar fasnach. Fodd bynnag, mae'r 'Cytundeb mewn Egwyddor' yn cynnwys bod **y DU ac Awstralia yn bwriadu masnachu yn unol â nodau cynaliadwydd y DU a Chytundeb Paris**¹⁹.

5.

Masnach ar ôl Brexit: beth allai ymuno â'r CPTPP ei olygu i iechyd y cyhoedd yng Nghymru?

Mae'r CPTPP yn gytundeb masnach rhwng 11 gwlad gan gynnwys Awstralia, Canada, Japan, Mecsico, Seland Newydd a Singapore er nad yw pob un wedi'i ddilysu eto. Mae'n disodli'r Bartneriaeth Traws-Môr Tawel (TPP), a oedd hefyd wedi cynnwys UDA nes iddynt dynnu'n ôl o'r trafodaethau yn 2017 cyn iddi gael ei llofnodi. Adfywiodd gweddill yr aelodau'r cytundeb ar ffurf y CPTPP ac fe'i llofnodwyd ym mis Mawrth 2018⁵³. Roedd hyn er gwaethaf y ffaith bod **astudiaethau lluosog o'r TPP wedi awgrymu bod ei fuddion economaidd yn fach neu'n ddim**^{54,55}, neu hyd yn oed yn negyddol⁵⁶. Mae hyn yn awgrymu bod yr aelodau sy'n weddill wedi gweld buddion llofnodi'r CPTPP a aeth y tu hwnt i economeg.

Gwaeth **Llywodraeth y DU gais i ymuno â'r CPTPP ym mis Ionawr 2021** ac mae'n gobeithio y bydd ei thrafodaethau masnach gyda'r aelodau presennol yn helpu i baratoi'r ffordd⁴⁷. I fod yn aelod o'r CPTPP, rhaid i'r DU gytuno i'w rheolau. Mae'r CPTPP yn gytundeb masnach yn null yr UD ac felly mae'r rheolau safonol yn dra gwahanol i gytundebau masnach 'treigl' yn null yr UE y mae'r DU wedi'u llofnodi hyd yn hyn. Nodir isod brif elfennau'r gwahaniaethau hyn sy'n bwysig o safbwynt iechyd y cyhoedd.

Mae'r dadansoddiad hwn o'r hyn y gallai'r CPTPP ei olygu i iechyd y cyhoedd yn seiliedig ar waith Dr Courtney McNamara ym Mhrifysgol Gwyddoniaeth a Thechnoleg Norwy^{57,58}.

1. Datrys Anghydfod Gwladwriaeth Buddsoddwr (ISDS)

Mae gweithdrefnau datrys anghydfod y CPTPP yn cynnig rhai o'r amddiffyniadau cryfaf i fuddsoddwyr o unrhyw gytundeb masnach sy'n bodoli. Mae sawl beirniadaeth o ISDS. Y rhai mwyaf perthnasol i iechyd y cyhoedd yw:

- **Gwneir penderfyniadau mewn gwrandawriadau caeedig sydd â diffyg cynrychiolaeth iechyd y cyhoedd.** Gall trydydd partion gyflwyno tystiolaeth, a allai ymwneud ag iechyd y cyhoedd, ond nid oes unrhyw ofyniad iddi gael ei chymryd i ystyriaeth. Nid oes unrhyw reolau ar wrthdaro buddiannau, felly gallai'r cyfreithwyr sy'n goruchwyllo gwrandawriad fod â chysylltiadau â'r cwmni a wnaeth yr her.
- Mae'r CPTPP yn nodi y gall aelodau gyflwyno rheoliadau newydd heb y risg o her gyfreithiol os ydyn nhw 'er budd y cyhoedd' hy ar gyfer **'amcanion lles cyhoeddus cyfreithlon'**. Ond mae **amwysedd dros yr hyn yw 'cyfreithlon' a phwy sy'n cael penderfynu** yn gwneud yr hawl hon yn annibynadwy.
- Mae'n **ddrud iawn i lywodraethau amddiffyn eu hunain yn erbyn heriau cyfreithiol** - hyd yn oed os yw'r buddsoddwr yn colli'r achos. Y gost gyhoeddus ar gyfartaledd yn UDA yw \$8 miliwn (£5.65 miliwn) ond yn aml mae'n llawer uwch. Nid yw'n syndod y gall hyn fod yn **ataliad cryf i lywodraethau sy'n ystyried polisiau iechyd y cyhoedd newydd** os ydyn nhw'n credu y gallai arwain at fuddsoddwr tramor yn gwneud her gyfreithiol.
- Ar ôl lobiö gan y gymuned iechyd y cyhoedd, mae'r **CPTPP yn eithrio mesurau rheoli tybaco o'r ISDS yn benodol.** Dathlwyd hyn fel buddugoliaeth i iechyd y cyhoedd ond mae'n gyfyngedig o ran cwmpas (hy nid yw'n cynnwys yr holl reoliadau iechyd y cyhoedd) ac nid yw'n atal cwmnïau rhag ceisio defnyddio cytundebau masnach eraill y mae gwlad wedi'u llofnodi i herio ei deddfwriaeth gwrth-ysmygu yn gyfreithiol.

2. Safonau rheoleiddio

O dan reolau Sefydliad Masnach y Byd, gall llywodraeth gyflwyno safonau rheoleiddio uwch i amddiffyn iechyd y cyhoedd os oes “cyfiawnhad gwyddonol”. Mewn cyferbyniad, mae'r CPTPP yn gosod trothwy llawer uwch o sicrwydd gwyddonol. Mae'n nodi mai dim ond rheoliadau “sy'n seiliedig ar dystiolaeth wyddonol a gwrthrychol wedi'i chofnodi” y gall gwlad eu cyflwyno. Mae hynny'n golygu **ar faterion lle mae ansicrwydd gwyddonol, ni fyddai aelodau o'r CPTPP yn gallu cymryd dull mwy gofalus er budd iechyd y cyhoedd**. Mae aelod-wladwriaethau'r UE yn defnyddio'r 'egwyddor ragofalus', sy'n galluogi mabwysiadu rheoliadau lle mae ansicrwydd ynghylch y risgiau i iechyd pobl neu'r amgylchedd ond gallai'r effaith bosibl fod yn sylweddol⁵⁹.

Mae'r WTO a'r CPTPP eisiau cyfyngu 'rhwystrau technegol i fasnach' fel y'u gelwir. Rheoliadau yw'r rhain a gymhwysir gan wledydd i amddiffyn diogelwch, iechyd neu'r amgylchedd. Maent yn arbennig o berthnasol i fasnach mewn alcohol, tybaco a bwydydd nad ydynt yn iach. Mae WTO yn mynnu nad yw'r rheoliadau hyn yn creu “rhwystrau diangen i fasnach ryngwladol”. Efallai bod hyn eisoes yn arwain llywodraethau i fod yn llai blaengar gyda'u rheoleiddio iechyd y cyhoedd o gynhyrchion nad ydynt yn iach.

Mae'r CPTPP yn mynd ymhellach, gyda'r iaith a ddefnyddir yn awgrymu y bydd **yn anoddach fyth i reoleiddio er budd iechyd**. Mae'r CPTPP hefyd **yn creu gofyniad cyfreithiol i gynnwys corfforaethau wrth ddatblygu rheoliadau newydd ee cwmni tybaco yn helpu i ddatblygu rheoliadau labelu sigarêts newydd**. Nid yw'n creu gofyniad tebyg i ymgysylltu ag arbenigwyr iechyd y cyhoedd.

3. Nwyddau a gwasanaethau iechyd

Preifateiddio gwasanaethau'r GIG

O dan system WTO, gofynnir i wledydd restru pa wasanaethau y maent yn eu hagor i'r farchnad ryngwladol hy ble fyddent yn hapus i fusnesau tramor ddarparu gwasanaethau. Mewn cyferbyniad, **mae'r CPTPP yn gweithio ar y sail bod yr holl wasanaethau ar agor i fusnesau tramor oni bai eu bod wedi'u gwahardd yn benodol**.

Mae darparu gwasanaethau'r GIG gan gwmnïau preifat yn bwnc dadleuol, gyda rhai yn dadlau y byddai'n gwella ansawdd gwasanaethau'r GIG ac eraill yn dadlau i'r gwrthwyneb. Byddai ymuno â'r CPTPP yn arwain at ganlyniadau sylweddol iawn i'r ddadl hon, hyd yn oed pe bai'r DU yn ceisio eithrio holl wasanaethau cyfredol y GIG wrth lofnodi'r cytundeb:

- **Mae holl wasanaethau'r dyfodol yn cael eu cynnwys yn awtomatig fel rhai sy'n agored i'r farchnad** (felly gallai'r llywodraeth geisio rhestru holl wasanaethau cyfredol y GIG ond os creir un newydd ni fyddai'n cael ei amddiffyn);
- Mae eithrio gwasanaethau yn broses gymhleth ac mewn cytundebau eraill mae llywodraethau **yn anfwriadol wedi agor rhai gwasanaethau neu sectorau i'r farchnad**;
- Ar ôl i wasanaeth gael ei agor i'r farchnad, byddai'n **anodd iawn i lywodraeth y dyfodol ei ail-wladoli heb wynebu her gyfreithiol**.

Cost a marchnata meddyginiaethau

Detholusrwydd y farchnad yw pan mai deiliad y patent yn unig sy'n gallu gwerthu triniaethau newydd. Dim ond pan ddaw'r cyfnod hwn i ben y gellir gwneud fersiwn rhatach, generig o'r feddyginiaeth.

Trwy ymestyn hawliau detholusrwydd y farchnad, mae gan y CPTPP y potensial i wneud meddyginiaethau'n ddrytach:

- Mae'r CPTPP yn caniatáu **ymestyn patentau** fel iawndal am 'oedi afresymol' o ran llywodraethau yn cyhoeddi patent, neu os yw'r cwmni fferyllol yn canfod 'defnyddiau newydd, dulliau newydd o ddefnyddio ... neu brosesau newydd' ar gyfer eu meddyginiaeth.
- **Y CPTPP hefyd yw'r cytundeb masnach cyntaf i gynnwys detholusrwydd y farchnad ar gyfer 'cyffuriau biologic'.** Gall cyffuriau biologic fod yn driniaethau drud dros ben. Yn y DU, rhoddir detholusrwydd marchnad 10-11 mlynedd iddynt. Mae'r CPTPP yn gofyn am o leiaf 8 mlynedd. Mae hyn yn golygu na fyddai ymuno â'r CPTPP yn newid dim am y tro ond byddai'n atal llywodraethau'r dyfodol rhag lleihau detholusrwydd i lai nag 8 mlynedd.

Mae'r **CPTPP yn caniatáu i gwmnïau fferyllol hysbysebu cyffuriau presgripsiwn i'r cyhoedd.** Ar hyn o bryd mae hyn wedi'i wahardd yn y DU a byddai'n parhau felly pe bai'r DU yn ymuno â'r CPTPP. Fodd bynnag, pe bai'r DU yn dileu'r gwaharddiad ond y byddai llywodraeth yn y dyfodol yn ceisio ei adfer, byddai'r llywodraeth yn debygol iawn o wynebu her gyfreithiol gan gwmnïau fferyllol.

6. Beth allai cytundebau masnach a pholisi masnach ei olygu i iechyd y cyhoedd yng Nghymru?

6.1 Dylanwad cyfyngedig sydd gan Gymru dros gytundebau masnach newydd er gwaethaf eu heffeithiau tymor hir

Mae masnach yn benderfynydd allweddol o iechyd a llesiant, gan effeithio ar ystod o feysydd, o fwyd i ofal iechyd i swyddi. Mae hyn yn golygu bod newidiadau ar ôl Brexit i bwy mae'r DU yn masnachu â nhw, ac o dan ba delerau, yn hanfodol bwysig i Gymru a'i gallu i gyflawni'r weledigaeth a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol⁶⁰.

Fodd bynnag, **mae'r pŵer sydd gan Lywodraeth Cymru neu'r Senedd i ddylanwadu ar delerau'r cytundebau masnach hyn - nawr ac yn y dyfodol - yn gyfyngedig:**

- Dim ond Llywodraeth y DU sydd â'r pŵer i drafod a llofnodi cytundebau masnach. Ar hyn o bryd **nid oes gan ASau Cymru yn Senedd y DU nac aelodau Senedd Cymru gyfle i ddiwygio na gwrthod cytundebau masnach**. Byddai angen i Lywodraeth Cymru eiriol dros gytundebau masnach sy'n gweithio i Gymru trwy Lywodraeth y DU yn ystod y broses drafod. Mae ymgysylltiad parhaus â Llywodraeth y DU wedi digwydd trwy gydol trafodaethau cytundeb masnach y DU-Awstralia ond mae Llywodraeth Cymru yn nodi nad ydyn nhw wedi gweld union fanylion y cytundeb arfaethedig o hyd^{33,61}.
- Gall unrhyw lywodraeth y DU ddiddymu neu ddiwygio cyfraith bresennol y DU, sy'n golygu y gall wyrdroi penderfyniadau llywodraeth flaenorol os dymunant. Mewn cyferbyniad, tra **mae'n bosibl tynnu'n ôl o gytundeb masnach neu geisio aildrafod ei delerau, mae'n debygol o fod yn broses hir, gymhleth ac aflonyddgar**. Mae Brexit yn enghraifft glir o hyn: mae wedi cymryd yn agos at 5 mlynedd i gwblhau proses y DU yn gadael yr UE⁶², ac mae wedi gofyn am addasiad sylweddol i reolau a gweithdrefnau newydd.

6.2 Gall cytundebau masnach sydd eisoes ar waith arwain at ganlyniadau i iechyd y cyhoedd ac anghydraddoldebau yng Nghymru

Ers gadael yr UE, **mae Llywodraeth y DU wedi dechrau negodi nifer o gytundebau masnach newydd ac yn parhau i fynd at wledydd gyda'r gobaith o gytuno ar ragor**. Yn flaenorol, mae Iechyd Cyhoeddus Cymru (PHW) wedi adolygu'n fanwl oblygiadau posibl y DU yn gadael yr UE ar iechyd y cyhoedd yng Nghymru^{63,64}. **Mae'r papur briffio hwn wedi crynhoi sut mae cytundebau masnach newydd posibl - gydag Awstralia, India a'r CPTPP - yn croestorri â phenderfynyddion ehangach iechyd y cyhoedd ac yn ystyried yr hyn y gallai hynny ei olygu i Gymru.**

Mae'r tabl isod yn rhoi rhagor o fanylion am bedwar penderfynydd iechyd y cyhoedd sy'n debygol o fod yn arbennig o bwysig i Gymru: **cyflogaeth, ffermio, bwyd a newid yn yr hinsawdd**.

Er y gallai cytundebau masnach ddod â chyfleoedd i gael mwy o ffyniant yng Nghymru, mae'n dal yn wir y bydd yr effeithiau'n cael eu teimlo'n wahanol ar draws y boblogaeth. Mae hefyd yn debygol y gallai **effeithiau negyddol posibl masnach gael eu teimlo fwyaf gan y rhai sy'n byw mewn tldi, gan wneud iechyd ac anghydraddoldebau presennol yng Nghymru yn waeth**. Mae rhagor o wybodaeth am effaith Brexit ar dlodi ac iechyd y cyhoedd yng Nghymru yn adroddiad diweddar ICC (gweler yr adran darllen pellach).

Cyflogaeth

Mae bod mewn gwaith diogel o ansawdd da yn gwella llesiant, ond gall diweithdra niweidio iechyd ar lefel unigolyn, teulu a chymuned¹¹. Gallai cytundebau masnach greu swyddi yng Nghymru pe baent yn agor marchnadoedd newydd i allforio nwyddau o Gymru, ond gallent arwain at gollu swyddi os na all busnesau Cymru gystadlu â mewnforion tramor.

Gall cytundebau masnach hefyd gynnwys rheolau newydd ar bwy y caniateir iddynt fyw a gweithio yng Nghymru ee bargeinion arfaethedig y DU ag Awstralia ac India. Gallai hyn effeithio ar y farchnad swyddi trwy gynyddu cystadleuaeth ar gyfer rhai rolau, neu gallai olygu bod rolau a fyddai'n wag fel arall yn cael eu llenwi. Er enghraifft, pe bai hyn yn ychwanegu sgiliau a gallu i weithlu iechyd a gofal Cymru, gallai helpu i ddod â buddion ehangach i iechyd y cyhoedd⁶⁵.

Nodau llesiant: Ffyniannus; Iachach

Ffermio

Gall cytundebau masnach greu cyfleoedd i fwyd o Gymru gyrraedd marchnadoedd newydd ee cig oen Cymru i UDA¹⁷, gan ganiatáu i ffermydd dyfu ac ehangu gyda'r gefnogaeth gywir³³. Fel arall, gallai ffermydd ei chael hi'n anodd cynhyrchu bwyd am bris a all fod yn gystadleuol dramor neu hyd yn oed yn y DU os yw mewnforion ar gael am brisiau is. Mae cystadlu â mewnforion o Awstralia wedi'i nodi fel risg i ffermio Cymru⁶⁶, ac mae'r effeithiau tymor hir yn ansicr³³ (gweler Blwch 6). Gallai ffermydd ymateb trwy ddwysau eu harferion i ateb y galw neu aros yn gystadleuol, arallgyfeirio i dwristiaeth neu gau. Felly mae effaith masnach ar ffermio yn effeithio ar gyflogaeth, llesiant ffermydd a chymunedau⁶⁷, safonau bwyd, a rheoli tir gwledig.

Yn gymharol â'r DU, mae ffermio yn bwysicach i economi Cymru ac yn cyflogi mwy o bobl⁶⁸. Gallai hyn olygu bod gan Gymru a'r DU bersbectif gwahanol ar sut olwg sydd ar gytundeb masnach da o ran ffermio.

Nodau llesiant: Ffyniannus; Cydnerth; Iachach; Cymunedau Cydlynol; Diwylliant Bywiog ac Iaith Gymraeg sy'n Ffynnu

Bwyd

Gallai cytundebau masnach newid sut mae'r bwyd sy'n cael ei werthu yng Nghymru yn cael ei wneud a faint mae'n ei gostio. Os yw cytundebau masnach newydd yn gwneud bwyd yn fwy fforddiadwy, gallai cartrefi sydd ag incwm isel elwa. Gallai hyn fod yn arbennig o ddefnyddiol yng Nghymru o ystyried bod Llywodraeth Cymru eisoes yn sicrhau bod grantiau ar gael i fynd i'r afael â thlodi bwyd mewn cymunedau lleol⁶⁹. Ond os yw cytundeb masnach yn cytuno i ostwng safonau bwyd, gall olygu bod bwydydd o ansawdd gwaeth yn dod ar gael yn fwy (a gallai effeithio ar ffermio - gweler uchod)⁷⁰. Mae bwyd nad yw'n iach yn ffactor risg allweddol ar gyfer cyflyrau cyffredin fel afiechydon y galon a chylchrediad y gwaed a chanser⁷¹. Mae strategaeth 'Pwysau Iach: Cymru Iach' Llywodraeth Cymru yn anelu at leihau gordewdra yng Nghymru. Mae'n cynnwys cynlluniau i'w gwneud hi'n haws prynu bwyd iach yn ogystal â chyflwyno rheolau newydd ar hysbysebu a chynnwys bwyd - y gallai telerau cytundebau masnach effeithio ar bob un ohonynt⁷².

Nodau llesiant: Iachach; Mwy Cyfartal

Newid yn yr Hinsawdd

Gall rheolau diogelu'r amgylchedd neu gaffael cynaliadwy fod yn destun trafodaethau mewn cytundebau masnach. Pe bai cytundeb yn glastwreiddio neu'n gosod rheolau cyfredol, byddai hyn yn ei gwneud hi'n anoddach i Gymru gyrraedd ei nodau newid yn yr hinsawdd a chynaliadwyedd ehangach gan y gallai polisiâu mwy uchelgeisiol fod yn destun heriau cyfreithiol. Bydd ôl troed carbon Cymru hefyd yn cynyddu os bydd cytundebau masnach newydd yn arwain at fwy o'r nwyddau sy'n cael eu bwyta yn dod o ymhellach i ffwrdd⁷³. Byddai hefyd yn gwaethygu llygredd aer, sy'n cyfrannu'n helaeth at afiechydon fel clefyd anadlol cronig, strôc ac erail^{13,14}.

Mae iechyd a llesiant dynol yn mynd law yn llaw ag iechyd y blaned. Cyn bo hir, bydd ICC yn cyhoeddi adroddiad manwl ar sut mae newid yn yr hinsawdd yn effeithio ar iechyd y cyhoedd⁷⁴.

Nodau llesiant: Ffyniannus; Cydnerth; Iachach; Yn Gyfrifol yn Fyd-eang

6.3 Gallai gallu Cymru i basio polisi iechyd y cyhoedd blaengar yn y dyfodol gael ei rwystro gan gytundebau masnach ar ôl Brexit a deddfwriaeth gysylltiedig Llywodraeth y DU

Mae gan y cytundebau masnach y mae Llywodraeth y DU yn eu datblygu ar hyn o bryd, a'r ddeddfwriaeth y mae wedi'i phasio i gefnogi ei pholisi masnach, **y potensial i gyfyngu ar allu Llywodraeth Cymru i basio polisi iechyd y cyhoedd effeithiol yn y dyfodol**. Yn aml, gelwir hyn yn 'oeri rheoleiddio'. Mae dwy ffordd y gallai hyn ddigwydd:

1. Gweithdrefnau setlo anghydfod

Mae Llywodraeth y DU wedi bod yn glir ei bod am ddod yn aelod o'r CPTPP. Mae'r cytundeb masnach hwn - fel eraill y gall y DU ei lofnodi yn y dyfodol - yn cynnwys amddiffyniadau cyfreithiol cryf i fuddsoddwyr trwy ei weithdrefn setlo anghydfod (ISDS). Mae'n caniatáu i unigolyn neu gwmni herio llywodraeth aelod-wlad yn gyfreithiol os yw'n credu bod polisi newydd yn cael effaith negyddol ar ei fuddsoddiad neu ei allu i fasnachu.

Er nad yw'r heriau cyfreithiol hyn bob amser yn llwyddiannus, maent bob amser yn ddrud. I Gymru, mae'r **rîsg y gallai Llywodraeth Cymru wynebu biliau mawr er mwyn amddiffyn heriau cyfreithiol fod yn ddigon i'w hatal rhag ceisio pasio'r polisiau hyn yn y lle cyntaf**.

Fel yr eglurwyd yn adran 5, mae'r CPTPP yn eithrio polisiau rheoli tybaco yn benodol o'i ISDS. Fodd bynnag, nid yw hyn yn golygu y byddai tybaco o reidrwydd yn cael ei eithrio o setliadau anghydfod pob cytundeb masnach y mae'r DU yn ei arwyddo yn y dyfodol. Mae hefyd yn golygu y gallai polisiau iechyd y cyhoedd newydd eraill - fel treth siwgr, neu waharddiad ar hysbysebu bwyd sothach - ddod o fewn cwmphas yr ISDS.

2. Deddf Marchnad Fewnol y DU (IMA y DU)

Os gellir gwerthu cynnyrch yn gyfreithiol mewn un rhan o'r DU yna, o dan IMA y DU, rhaid i Lywodraeth Cymru hefyd ganiatáu iddo gael ei werthu yng Nghymru. Dim ond dan amgylchiadau prin iawn na fydd y rheol hon yn berthnasol - system lawer llymach nag yr oedd Cymru yn gweithredu oddi tani pan oedd y DU yn aelod o'r UE. Yn yr un modd, ac eithrio dan amgylchiadau cyfyngedig, mae IMA y DU yn atal un rhan o'r DU rhag newid ei rheolau ynghylch hysbysebu, trwyddedu neu gludo nwyddau pe gallai wahaniaethu yn erbyn cynhyrchion o rannau eraill o'r DU. Gellir dod o hyd i ragor o wybodaeth am IMA y DU ym Mluch 7.

Yn ymarferol, mae hyn yn golygu **na all Llywodraeth Cymru atal cynhyrchion nad ydynt yn cwrdd â'i safonau rheoleiddio rhag cael eu gwerthu yng Nghymru os caniateir hwy yn y DU**. Mae hefyd yn golygu pe bai Llywodraeth Cymru eisiau pasio **rheoliadau tynnach ynghylch sut mae nwyddau'n cael eu gwneud, eu cludo neu eu hysbysebu byddent yn debygol o fod yn berthnasol i nwyddau a wneir neu a fewnforir i Gymru yn gyntaf**, nid i nwyddau sy'n dod i Gymru o weddill y DU. **Mae gan hyn y potensial i danseilio effeithiolrwydd rhai polisiau iechyd y cyhoedd o ddifrif** - er enghraifft:

- Cyflwynodd Llywodraeth Cymru **waharddiad ar nifer o gynhyrchion plastig untro** i leihau gwastraff a lleihau allyriadau carbon. I ddechrau, roedd Llywodraeth y DU yn bwriadu gwahardd rhai o'r eitemau hyn yn unig. Byddai hyn wedi golygu y byddai cwmnïau sydd wedi'u lleoli mewn rhannau eraill o'r DU, neu sy'n mewnforio iddynt, wedi gallu gwerthu'r cynhyrchion gwaharddedig hynny yng Nghymru⁷⁸. Ers hynny, mae Llywodraeth y DU wedi ymestyn eu cynlluniau fel bod bron pob un o'r cynhyrchion a gwmpesir gan bolisi Cymru hefyd wedi'u gwahardd yn y DU⁷⁹.

- Pe byddai Llywodraeth Cymru yn **gwahardd hysbysebion 'bwyd sothach'**, gallai cwmnïau sy'n ceisio mewnforio 'bwyd sothach' i Gymru o ran arall o'r DU honni bod gwahaniaethu yn eu herbyn gan eu bod yn dibynnu mwy ar hysbysebu. Pe na allai Llywodraeth Cymru brofi bod angen gwaharddiad llwyr i amddiffyn iechyd pobl yna ni fyddai 'bwyd sothach' a fewnforir yn y DU yn destun y gwaharddiad hysbysebu ond byddai bwyd a wneir yng Nghymru, neu a fewnforiwyd yn rhyngwladol i Gymru gyntaf, yn dal i fod²³.
- Cyn i IMA y DU ddod yn gyfraith, gwnaeth Llywodraeth yr Alban **wahardd gwerthu diodydd â siwgr uchel** (mwy na 0.5g o siwgr y litr). Mae hyn yn golygu na all unrhyw gynhyrchwyr yn y DU nac yn rhyngwladol werthu diodydd yn yr Alban gyda mwy o siwgr na hyn. Ond pe bai Llywodraeth yr Alban yn ceisio lleihau faint o siwgr a ganiateir hyd yn oed ymhellach, dim ond i ddiodydd a wneir yn yr Alban neu a fewnforir yn rhyngwladol i'r Alban gyntaf y byddai'r lefel is hon yn berthnasol⁸⁰.

Blwch 7: Deddf Marchnad Fewnol y DU 2020

Cyn Brexit, darparodd yr UE fframwaith ar gyfer masnach yn y DU. Ym mis Medi 2020, cyflwynodd Llywodraeth y DU Fil Marchnad Fewnol y DU i ddisodli'r fframwaith hwn. Ei nod datganedig oedd **atal unrhyw darfu ar fasnach yn y DU trwy gadw'r rheoliadau yn Lloegr, Gogledd Iwerddon, yr Alban a Chymru wedi'u halinio.**

Dyweddodd Llywodraeth y DU y byddai'r Bil yn "rhoi pŵer i'r deddfwrfeydd datganoledig dros fwy o faterion nag y gawsant erioed o'r blaen, gan gynnwys dros ansawdd aer, effeithlonrwydd ynni adeiladau ac elfennau o gyfraith cyflogaeth, heb gael gwared ar unrhyw un o'u pwerau cyfredol"⁷⁵. Fodd bynnag, **mae Llywodraeth Cymru wedi ei alw'n "ymosodiad gwarthus ar ei chymhwysedd deddfwriaethol"** oherwydd y ffordd y byddai'n tanseilio ei gallu i ddeddfu ar feysydd a ddatganolwyd⁷⁶. O ganlyniad, gwnaeth **Llywodraethau Cymru a'r Alban wrthod rhoi eu 'cydsyniad deddfwriaethol' i'r Bil. Dewisodd Llywodraeth y DU ei basio heb y caniatâd hwn a daeth yn gyfraith ym mis Rhagfyr 2020.**

Mae IMA y DU yn rhoi dwy egwyddor yn y gyfraith ar gyfer llywodraethu masnach nwyddau a gwasanaethau yn y DU⁷⁷:

1. Cydnabyddiaeth gydfuddiannol

Nod hyn yw i bob rhan o'r DU gymhwyso'r un safonau rheoleiddio. Ar gyfer nwyddau mae'n cynnwys beth yw'r nwyddau (ee ei gynhwysion a'i becynnu) yn ogystal â sut mae'n cael ei wneud (ee rheolau ar oriau gwaith a gwaredu gwastraff). Yn ymarferol mae'n golygu **rhaidd caniatáu i unrhyw nwyddau y gellir eu gwerthu yn gyfreithiol mewn un rhan o'r DU gael eu gwerthu ym mhob rhan arall o'r DU.** Nid oes rhaid i nwyddau fodloni safonau'r wlad y maent yn cael eu gwerthu ynddi ond safonau'r wlad y cawsant eu *cynhyrchu ynddi* neu eu *mewnforio iddi yn gyntaf*. O ran gwasanaethau, os yw darparwr wedi'i awdurdodi i gynnig gwasanaeth mewn un rhan o'r DU, mae'n gallu darparu'r gwasanaeth hwnnw mewn rhannau eraill o'r DU yn awtomatig.

Cyn i'r DU adael yr UE, gallai Llywodraeth Cymru fod wedi gwrthod 'cydnabyddiaeth gydfuddiannol' pe bai ganddynt unrhyw 'bryder iechyd cyhoeddus dilys' am y cynnyrch hwnnw. Mae cyfraith y DU a grëwyd gan IMA y DU yn rhoi llawer llai o ryddid i wledydd datganoledig. Nawr gallant **wrthod 'cydnabyddiaeth gydfuddiannol' dim ond os yw er mwyn brwydro yn erbyn lleadaenu pla a chlefyd neu i atal bwyd a bwyd anifeiliaid anniogel** - ni ystyrir unrhyw fygythiadau eraill i iechyd y cyhoedd⁷⁸.

2. Peidio â gwahaniaethu

Mae hyn yn atal aelod-wlad o'r DU rhag cyflwyno rheolau sy'n trin ei chynhyrchion ei hun yn wahanol i'r rhai sy'n dod o rannau eraill o'r DU. Mae dau fath o reol: y rhai sy'n effeithio ar 'drefniadau gwerthu', ee gofynion hysbysebu a thrwyddedu; ac 'amodau gorfodol sy'n ymwneud â gwerthu', ee sut mae nwyddau'n cael eu storio neu eu cludo.

Gellir gwahaniaethu'n uniongyrchol yn erbyn nwyddau o rannau eraill o'r DU dim ond er mwyn **brwydro yn erbyn lledaeniad afiechyd neu mewn ymateb i argyfwng iechyd y cyhoedd** sy'n 'fygythiad eithriadol i iechyd pobl'. Caniateir gwahaniaethu anuniongyrchol os gellir ei 'ystyried yn rhesymol yn fodd angenrheidiol' o amddiffyn bywyd neu iechyd pobl, planhigion neu anifeiliaid neu amddiffyn diogelwch y cyhoedd.

Casgliad

Mae gan gytundebau masnach a pholisi masnach newydd dan arweiniad Llywodraeth y DU y potensial i effeithio ar iechyd y boblogaeth yng Nghymru yn y tymor byr, tymor canolig a hir yn ogystal ag agenda polisi iechyd y cyhoedd Cymru.

Roedd asesiad o effaith ar iechyd Brexit a gyhoeddwyd yn ddiweddar gan ICC yn cydnabod **yr angen i'r sector iechyd y cyhoedd yng Nghymru ddod yn fwy abl i ymgysylltu â pholisi masnach, ac i iechyd a llesiant fod ar flaen y gad yn null Llywodraeth Cymru o eirioli ar fasnach**⁶³. Mae'r papur briffio hwn yn cefnogi'r casgliad hwnnw trwy dynnu sylw at y nifer o ffyrdd y gall masnach ddylanwadu ar iechyd a llesiant Cymru. Mae hefyd yn tynnu sylw at sut **gallai cytundebau masnach weithredu i waethygu anghydraddoldeb yng Nghymru, a sut gellid oedi cyflawni nodau iechyd y cyhoedd a newid yn yr hinsawdd trwy gyfreithiau a pholisïau newydd.**

Mae goblygiadau masnach ar ôl Brexit ar iechyd y cyhoedd yn rhaglen waith barhaus i ICC. Yn ddiweddar rydym wedi cyhoeddi nifer o adroddiadau sy'n rhoi mwy o fanylion am elfennau penodol o'r pwnc hwn, sydd i'w gweld yn yr adran darllen pellach.

Awduron

Dr Louisa Petchey, Uwch Arbenigwr Polisi Iechyd Cyhoeddus Cymru (louisa.petchey@wales.nhs.uk)

Katie Cresswell, Uwch Gynorthwydd Ymchwil yn Iechyd Cyhoeddus Cymru

Diolchiadau

Rydym yn ddiolchgar am gyngor a mewnbwn arbenigol Liz Green, Dr Sumina Azam, Nerys Edmonds, Mischa Van Eimeren, Laura Morgan, Adam Jones a'r Athro Mark Bellis yn Iechyd Cyhoeddus Cymru wrth ddatblygu'r papur briffio hwn. Hoffem hefyd estyn diolch arbennig i Courtney L. McNamara am ei harbenigedd ac am ganiatáu inni rannu ei dadansoddiadau o'r CPTPP.

Darllen Pellach

Iechyd Cyhoeddus Cymru

Green, L., Ashton, K., Jones, A.T., Fletcher, M., Evans, T., Parry-Williams, L., Evans, L., Azam, S. a Bellis, M.A. (2021). **Ateb Her Driphlyg Brexit, COVID-19 a Newid yn yr Hinsawdd ar gyfer iechyd, llesiant a thegwch yng Nghymru. Papur Trosolwg.** *Iechyd Cyhoeddus Cymru*. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/publications/publications1/rising-to-the-triple-challenge-of-brexit-covid-19-and-climate-change-for-health-well-being-and-equity-in-wales/>

Green, L., Ashton, K., Jones, A.T., Fletcher, M., Morgan, L., Johnson, T., Evans, T., Azam, S. a Bellis, M.A. (2021). **Ateb Her Driphlyg Brexit, COVID-19 a Newid yn yr Hinsawdd ar gyfer iechyd, llesiant a thegwch yng Nghymru. Sylw ar: Diogelwch Bwyd.** *Iechyd Cyhoeddus Cymru*.

Azam, S., Hardcastle, K., Morgan, M., Hill, R., Fletcher, M., Johnson, T., Green, L. a Bellis, M.A. (2021). **Brexit a Thlodi yng Nghymru: Lens Iechyd y Cyhoedd.** *Iechyd Cyhoeddus Cymru*. Ar gael yn: https://phwwhocc.co.uk/wp-content/uploads/2021/09/Brexit-Poverty-21_09_21-1.pdf

Arall

McNamara, C.L., Labonte, R., Schram, A. a Townsend, B. (2021). **Glossary on Free Trade Agreements and Health Part 1: The Shift From Multilateralism and the Rise of 'WTO-PLUS' Provisions.** *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75(4), 402-406.
Ar gael yn: <https://jech.bmj.com/content/75/4/402.abstract>

McNamara, C.L., Labonte, R., Schram, A. a Townsend, B. (2020). **Glossary on Free Trade Agreements and Health Part 2: New Trade Rules and New Urgencies in the Context of COVID-19.** *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75(4), 407-412.
Ar gael yn: <https://jech.bmj.com/content/75/4/407.abstract>

Cyfeiriadau

1. Sefydliad Iechyd y Byd (dim dyddiad). History of the Multilateral Trading System. Ar gael yn: https://www.wto.org/english/thewto_e/history_e/history_e.htm
2. Sefydliad Iechyd y Byd (dim dyddiad). Principles of the Trading System. Ar gael yn: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm
3. Forsyth, A. (2017). Reality Check: Does the UK trade with 'the rest of world' on WTO rules? *BBC News*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-41859691>
4. Sefydliad Iechyd y Byd (dim dyddiad). Understanding the WTO: What we do. Ar gael yn: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/what_we_do_e.htm
5. Sachs, L. and Johnson, L. (2016). The Outsized Costs of Investor-State Dispute Settlement. AIB Insights. Ar gael yn: https://www.researchgate.net/publication/344148485_The_Outsized_Costs_of_Investor-State_Dispute_Settlement
6. Sefydliad Iechyd y Byd (2020). Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS), RTAs currently in force (by year of entry into force) 1948 - 2021. Ar gael yn: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
7. Fidler, D.P., Drager, N. and Lee, K. (2009). Managing the pursuit of health and wealth: the key challenges. *The Lancet*. Ar gael yn: [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(08\)61775-4.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(08)61775-4.pdf)
8. Hutton, L. (2020). Impacts of the coronavirus on UK trade: December 2020. *Office for National Statistics*. Ar gael yn: <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/articles/impactsofthecoronavirusonuktrade/december2020>
9. Hidalgo, C.A. (2020). How COVID-19 has affected trade, in 8 charts. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/how-covid-19-has-reshuffled-international-trade/>
10. Smith, R., Blouin, C., Mirza, Z., Beyer, P. and Drager, N. (2015). Trade and Health: Towards building a National Strategy. *World Health Organisation*. Ar gael yn: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565035>
11. Davies, A.R., Homolova, L., Grey, C. and Bellis, M.A. (2017). Digwyddiada Diweithdra Torfol (MUEs) – Atal ac Ymateb o Safbwynt Iechyd y Cyhoedd. *Iechyd Cyhoeddus Cymru*. Ar gael yn: <http://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/888/Watermarked%20PHW%20Mass%20Unemployment%20Report%20E%2815%29.pdf>
12. Llywodraeth Cymru (2019). Strategaeth Pwysau Iach (Pwysau Iach Cymru Iach). Ar gael yn: https://gov.wales/sites/default/files/publications/2019-10/healthy-weight-healthy-wales_0.pdf
13. Yang, H., Perez Velasco, R., Mudu, P. and Jarosinska, D. (2019). Noncommunicable diseases and air pollution: WHO European High-Level Conference on noncommunicable diseases. WHO European Centre for Environment and Health. Ar gael yn: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0005/397787/Air-Pollution-and-NCDs.pdf
14. BMJ opinion (2020). Between covid-19, Brexit, and new trade deals, a non-communicable disease storm is brewing. Ar gael yn: <https://blogs.bmj.com/bmj/2020/11/23/between-covid-19-brexit-and-new-trade-deals-a-non-communicable-disease-storm-is-brewing/>
15. Lacobucci, G. (2020). Government must amend trade bill to exclude NHS from future deals, doctors say. *BMJ*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.bmj.com/content/370/bmj.m2877.full>
16. Dayan, M., Fahy, N., Hervey, T., McCarey, M., Jarman, H. and Greer, S. (2020). Understanding the Impact of Brexit on Health in the UK. *Nuffield Trust*. Ar gael yn: https://www.nuffieldtrust.org.uk/files/2020-12/1608656718_impact-of-brexit-on-health-web-nuffield-trust.pdf
17. Johnson, C., Price, J. and Tilley, H. (2020). The implications of the European transition for key Welsh economic sectors. Wales Centre for Public Policy. Ar gael yn: <https://www.wcpp.org.uk/wp-content/uploads/2020/12/The-implications-of-the-European-transition-for-key-Welsh-economic-sectors.pdf>
18. Department for International Trade (2020). UK-New Zealand Free Trade Agreement. Ar gael yn: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/901870/uk-strategy-uk-nz-free-trade-agreement.pdf
19. Department for International Trade (2021). UK-Australia FTA: Agreement in Principle Explainer. *UK Government*. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-australia-free-trade-agreement-negotiations-agreement-in-principle/uk-australia-fta-agreement-in-principle-explainer#summary-of-what-has-been-agreed-in-principle>
20. The Lancet (2009). Trade and Health. Series from the Lancet journals. Ar gael yn: <https://www.thelancet.com/series/trade-and-health>
21. Smith, R.D., Lee, K. and Drager, N. (2009). Trade and Health: An Agenda for Action. *The Lancet*. Ar gael yn: [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(08\)61780-8.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(08)61780-8.pdf)
22. Faculty of Public Health (2019). Negotiating a 'Healthy' Trade Policy for the UK. Ar gael yn: <https://www.fph.org.uk/media/2444/a-blueprint-for-a-public-health-approach-to-post-brexit-trade-negotiations.pdf>
23. Garde, A., Dougan, M. and Hervey, T. (2021). Brexit Governance: the Implications of the UK's New Governance Arrangements for Trade and Health Policies [Webinar]. [Ar-lein]. *UK Public Health Network and PETRA*. 30 April 2021.
24. European Parliament (2016). Briefing: A Guide to EU Procedures for the Conclusion of International Trade Agreements. Ar gael yn: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593489/EPRS_BRI%282016%29593489_EN.pdf
25. UK Parliament (2020). Trade Bill: Written Evidence Submitted by the British Medical Association. Ar gael yn: <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmpublic/Trade/memo/TB10.htm>
26. van Schalkwyk, M. C., Barlow, P., Siles-Brügge, G., Jarman, H., Hervey, T. and McKee, M. (2021). Brexit and Trade Policy: An Analysis of the Governance of UK Trade Policy and What it Means for Health and Social Justice. *Globalization and Health*, 17(1), 1-18. Ar gael yn: <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12992-021-00697-1>
27. Webb, D. and Booth, L. (2021). Trade Bill 2019-21: Lords amendments. *The House of Commons Library*. Ar gael yn: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9107/CBP-9107.pdf>

28. Department for International Trade (2020). UK Approach to Negotiating a Free Trade Agreement with New Zealand. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-approach-to-negotiating-a-free-trade-agreement-with-new-zealand>
29. Department for International Trade (Dim dyddiad). UK-US Free Trade Agreement. Ar gael yn: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/869592/UK_US_FTA_negotiations.pdf
30. House of Commons (2020). Hansard: Trade Deals and the NHS. *UK Parliament*. Ar gael yn: <https://hansard.parliament.uk/commons/2020-11-16/debates/27CD-CCFD-787C-4696-94ED-54C1498577D1/TradeDealsAndTheNHS>
31. Jones, E. and Sands, A. (2020). Parliamentary scrutiny of trade deals: how does the UK measure up? *UK Trade Policy Observatory*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://blogs.sussex.ac.uk/uktpo/2020/09/30/parliamentary-scrutiny-of-trade-deals/>
32. Department for International Trade, the Department for Environment and the Food and Rural Affairs (2020). Trade and Agricultural Commission put on statutory footing. *UK Government*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/trade-and-agriculture-commission-put-on-statutory-footing>
33. Welsh Affairs Committee (2021). Implications of the UK-Australia FTA for Wales. *UK Parliament*. Ar gael yn: <https://publications.parliament.uk/pa/cm5802/cmselect/cmwelaf/481/48102.htm>
34. House of Commons. Trade and Agricultural Commission: Role in International Trade Deals. *UK Parliament*. Ar gael yn: <https://hansard.parliament.uk/commons/2021-07-21/debates/39859F0C-470A-4562-ACF9-2EFA25A54807/TradeAndAgricultureCommissionRoleInInternationalTradeDeals>
35. Department for International Trade (2021). Trade and Agricultural Commission: Final Report (executive summary). *UK Government*. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/trade-and-agriculture-commission-tac/trade-and-agriculture-commission-final-report-executive-summary>
36. NHS Confederation (2020). This Brexit agreement reduces uncertainty for health and care, but hurdles remain. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.nhsconfed.org/articles/brexit-agreement-reduces-uncertainty-health-and-care-hurdles-remain>
37. Llywodraeth Cymru (2021). Y Berthynas Newydd â'r UE: Yr hyn y mae'n ei olygu i Gymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2021-02/the-new-relationship-with-the-eu-what-it-means-for-wales.pdf>
38. The Conservative and Unionist Party Manifesto (2019). Get Brexit Done: Unleash Britain's Potential. Ar gael yn: <https://assets-global.website-files.com/5da42e2cae7ebd3f8bde353c5dda924905da587992a064ba/Conservative%202019%20Manifesto.pdf>
39. National Food Strategy (2021). The Plan. Ar gael yn: <https://www.nationalfoodstrategy.org/>
40. Department for International Trade (2020). UK Trade Agreements with Non-EU Countries. *UK Government*. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/guidance/uk-trade-agreements-with-non-eu-countries>
41. UK Government (2021). UK applies to join huge Pacific free trade area CPTPP. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/uk-applies-to-join-huge-pacific-free-trade-area-cptpp>
42. UK Government (2021). Prime Minister Announces £1 Billion of New UK-India Trade. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/prime-minister-announces-1-billion-of-new-uk-india-trade>
43. Home Office (2021). MoU on the migration and mobility partnership between India and the United Kingdom. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/migration-and-mobility-partnership/mou-on-migration-and-mobility-partnership-between-india-and-the-united-kingdom>
44. UK Government (2021). Prime Minister welcomes new era in UK-India relationship. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/prime-minister-welcomes-new-era-in-uk-india-relationship>
45. UK Government (2021). UK prepares to launch new trade deal negotiations with Canada and Mexico. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/uk-prepares-to-launch-new-trade-deal-negotiations-with-canada-and-mexico>
46. The Times (2021). Canada's farmers warm to free-trade deal with UK. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.thetimes.co.uk/article/canada-farmers-warm-brexit-trade-deal-hg-zfcxkmh>
47. UK Government (2021). UK agrees historic trade deal with Australia. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/uk-agrees-historic-trade-deal-with-australia>
48. Department for International Trade (2020). UK-Australia Free Trade Agreement: the UK's Strategic Approach. *UK Government*. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/uks-approach-to-negotiating-a-free-trade-agreement-with-australia/uk-australia-free-trade-agreement-the-uks-strategic-approach>
49. Webb, D. (2021). UK-Australia Free Trade Agreement. *House of Commons Library*. Ar gael yn: <https://research-briefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9204/CBP-9204.pdf>
50. House of Lords (2021). International Agreements Committee – Uncorrected Oral Evidence: Comprehensive Progressive Agreement for Trans-pacific Partnership (CPTPP). Ar gael yn: <https://committees.parliament.uk/oralevidence/2348/pdf/>
51. UK Parliament (2021). UK-Australia trade agreement unlikely to impact Welsh farmers in the short term, MPs say. Ar gael yn: <https://committees.parliament.uk/committee/162/welsh-affairs-committee/news/157039/australia-trade-deal-unlikely-to-impact-welsh-farmers-in-the-short-term-mps-say/>
52. Climate Transparency (2020). Climate Transparency Report Comparing G20 Climate Action and Responses to the Covid-19 Crisis. Ar gael yn: <https://www.climate-transparency.org/wp-content/uploads/2020/11/Australia-CT-2020-WEB2.pdf>
53. Kane, J. (2021). Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP). *Institute for Government*. Available at: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/explainers/trade-cptpp>
54. Pteri, P. A. and Plummer, M.G. (2016). Working Paper Series: The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates. *Peterson Institute for International Economics*. Ar gael yn: https://www.piie.com/system/files/documents/wp16-2_0.pdf
55. Signoret, J. and Bloodgood, L. (2016). Trans-Pacific Partnership Agreement: Likely Impact on the U.S. Economy and on Specific Industry Sectors. Ar gael yn: <https://www.usitc.gov/publications/332/pub4607.pdf>
56. Capaldo, J., Izurieta, A. and Sundaram J. K. (2016). Trading Down: Unemployment, Inequality and Oth-

- er Risks of the Trans-Pacific Partnership Agreement. Tufts University. Ar gael yn: <https://www.bu.edu/eci/files/2019/11/16-01Capaldo-IzuriettaTPP.pdf>
57. McNamara, C.L., Labonte, R., Schram, A. and Townsend, B. (2021). Glossary on Free Trade Agreements and Health Part 1: The Shift From Multilateralism and the Rise of 'WTO-PLUS' Provisions. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75(4), 402-406. Ar gael yn: <https://jech.bmj.com/content/75/4/402.abstract>
 58. McNamara, C.L., Labonte, R., Schram, A. and Townsend, B. (2020). Glossary on Free Trade Agreements and Health Part 2: New Trade Rules and New Urgencies in the Context of COVID-19. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75(4), 407-412. Ar gael yn: <https://jech.bmj.com/content/75/4/407.abstract>
 59. European Parliament (2015). The Precautionary Principle. Ar gael yn: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/573876/EPRS_IDA\(2015\)573876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/573876/EPRS_IDA(2015)573876_EN.pdf)
 60. Future Generations Commissioner for Wales (2015). Well-being of Future Generations (Wales) Act 2015. Ar gael yn: <https://www.futuregenerations.wales/about-us/future-generations-act/>
 61. Llywodraeth Cymru (2021) Datganiad Ysgrifenedig: Cytundeb Masnach Rydd DU-Awstralia. Ar gael yn: <https://gov.wales/written-statement-uk-australia-free-trade-agreement>
 62. Walker, N. (2021). Brexit timeline: events leading to the UK's exit from the European Union. *UK Parliament*. Ar gael yn: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7960/>
 63. Green, L., Edmonds, N., Morgan, L., Andrew, R., Ward, M., Azam, S. a Bellis, M.A. (2019). Effaith Iechyd y Cyhoedd Brexit yng Nghymru: Dull Asesu'r Effaith ar Iechyd. Prif Ganfyddiadau. *Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru*. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/services-and-teams/policy-and-international-health-who-collaborating-centre-on-investment-for-health-well-being/publications-and-resources-bucket/implications-of-brex-it-main-findings-report-english-only/>
 64. Petchey, L., Green, L., Edmonds, N., Van Eimeren, M., Morgan, L., Azam, S. a Bellis, M.A. (2019). Effaith Iechyd y Cyhoedd Brexit yng Nghymru: Dull Asesu'r Effaith ar Iechyd Adolygiad Cyflym a Diweddariad. *Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru*. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/news/the-health-impacts-of-brex-it-risks-of-harmful-impacts-increase-while-chances-of-positive-impacts-remain-unchanged/the-public-health-implications-of-brex-it-in-wales-a-health-impact-assessment-approach-a-rapid-review-and-update/>
 65. Gofal Cymdeithasol Cymru ac *Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru* (2020). A Healthier Wales: Our Workforce Strategy for Health and Social Care. Ar gael yn: <https://heiw.nhs.wales/files/health-and-social-care-workforce-strategy/workforce-strategy-for-health-and-social-care/>
 66. Llywodraeth Cymru (2021). "UK trade deal with Australia must not disadvantage Welsh farmers": Vaughan Gething and Lesley Griffiths. Ar gael yn: <https://gov.wales/uk-trade-deal-australia-must-not-disadvantage-welsh-farmers-vaughan-gething-and-lesley-griffiths>
 67. Davies, A.R., Homolova, L., Grey, C. N. B., Fisher, J., Burchett, N. and Kousoulis, A. (2019). Supporting farming communities at times of uncertainty: an action framework to support the mental health and well-being of farmers and their families. *Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru & Mental Health Foundation*. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/services-and-teams/knowledge-direcatorate/research-and-evaluation/publications/supporting-farming-communities-at-times-of-uncertainty/>
 68. Economics Observatory (2021). How is the brexit trade agreement affecting the Welsh economy? [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.economicsobservatory.com/how-is-the-brex-it-trade-agreement-affecting-the-welsh-economy>
 69. Llywodraeth Cymru (2021). Cynllun grant tlodi bwyd a diffyg diogelwch bwyd. Ar gael yn: <https://gov.wales/food-poverty-and-food-insecurity-grant-scheme>
 70. Revoreda-Giha, C., Akaichi, F. and Chalmers, N. (2020). Trading on Food Quality due to Changes in Prices: Are There Any Nutritional Effects?. *Nutrients*, 12(1), 23. Ar gael yn: <https://www.mdpi.com/2072-6643/12/1/23>
 71. United Nations (2020). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Food Security and Nutrition. Ar gael yn: <http://www.fao.org/policy-support/tools-and-publications/resources-details/en/c/1287907/>
 72. Llywodraeth Cymru (dim dyddiad). Pwysau Iach: Cymru Iach. Ar gael yn: https://gov.wales/sites/default/files/publications/2019-10/healthy-weight-healthy-wales_0.pdf
 73. Olivier, J., Peters, J. and Janseen-Maenhout, G. (2012). Trends in global CO2 emissions. 2012 report. Ar gael yn: <https://www.osti.gov/etdeweb/biblio/22116617>
 74. Green, L., Edmonds, N., Clar, C., Cresswell, K., Judd, N., Wood, S., Hughes, K., Azam, S. and Bellis, M.A. (2021, forthcoming). Too hot to handle? A health and well-being impact assessment (HIA) of climate change in Wales. *Iechyd Cyhoeddus Cymru*.
 75. UK Government (2020). UK Internal Market Bill introduced today. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/uk-internal-market-bill-introduced-today>
 76. Llywodraeth Cymru (2020). Datganiad Ysgrifenedig: Her gyfreithiol bosibl i Fil Marchnad fewnol y DU. Ar gael yn: <https://gov.wales/written-statement-possible-legal-challenge-uk-internal-market-bill>
 77. UK Government (2020). United Kingdom Internal Market Act 2020. Ar gael yn: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/27/contents/enacted>
 78. Sargeant, J. and Stojanovic, A. (2021). The United Kingdom Internal Market Act 2020. Ar gael yn: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/internal-market-act.pdf>
 79. Department for Environment, Food and Rural Affairs (2021). Next Steps to Tackle Plastic Waste. UK Government. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/news/next-steps-to-tackle-plastic-waste>
 80. Ymchwil y Senedd (2021). Deddf Marchnad Fewnol y DU 2020: Crynodeb o'r Ddeddf. Ar gael yn: <https://research.senedd.wales/research-articles/uk-internal-market-act-2020-act-summary/>

Canolfan Gydwethredol Sefydliad
Iechyd y Byd ar Fuddsoddi
ar gyfer Iechyd a Llesiant

GIG
CYMRU
NHS
WALES

Iechyd Cyhoeddus
Cymru
Public Health
Wales

Iechyd Cyhoeddus Cymru
Rhif 2 Capital Quarter
Tyndall Street
Caerdydd CF10 4BZ

Ffôn: +44 (0)29 2022 7744

icc.gig.cymru